

De jeugd van tegenwoordig

Peter Stabel en Anke De Meyer

De jeugd van tegenwoordig ...

Stedelijke jongerencultuur
in de laatmiddeleeuwse Lage Landen

Sterck & De Vreese

© 2026 Peter Stabel en Anke De Meyer | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp: Barbara Jonkers

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 423 4

NUR 684 | 695

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Sterck & De Vreese.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

Woord vooraf

Vreemde blikken kreeg ik toen ik mijn kinderen vertelde dat ik samen met een van mijn voormalige doctoraatsstudenten, nu gepromoveerd doctor, aan een boek zou willen werken over jongerencultuur. Ze sloegen me om de oren met opmerkingen dat ik toch veel te oud was geworden om dat nog met enige geloofwaardigheid te kunnen doen en dat ik zelfs het excuus van een midlifecrisis niet had; ook die leeftijd zou ik inmiddels toch voorbij moeten zijn. Maar geschiedenis, zo trachtte ik mijn plan te verdedigen, gaat per definitie uit van vervreemding. En enige afstand (zelfs in leeftijd) ten opzichte van het onderwerp dat je fascineert, is ook al een meerwaarde. In de ogen van mijn kinderen, die tussen achttien en vierentwintig jaar oud zijn, bleken deze argumenten nauwelijks steek te houden. Maar middeleeuwse jongeren zouden het dus worden.

Het toeval wilde dat enkele jaren geleden Anke De Meyer in Antwerpen is gepromoveerd met een proefschrift over sociale identiteiten in Mechelen en Brugge in de vijftiende en zestiende eeuw. Ze baseerde zich op de gratiebrieven van de Bourgondische hertogen om na te gaan van welke argumenten het vorstelijk pardon gebruikmaakte en of deze argumenten ook iets zeggen over de sociale en culturele identiteit van de aanvragers. Door een speling van het lot is Anke buiten het academisch veld terechtgekomen als uitgever van educatieve leermiddelen, onder andere voor het vak geschiedenis. Voor een volwaardige publicatie van het proefschrift was er helaas geen tijd meer. Geïnteresseerden kunnen uiteraard wel het manuscript via academische bibliotheken raadplegen, maar de studie verdiende veel meer dan dat. Na enkele gezamenlijke academische publicaties, met name over ambachtelijke identiteiten in de late middeleeuwen, vonden we dat de tijd rijp was om een substantieel deel van de onderzoeksresultaten dat specifiek over jongeren ging, aan een breed publiek te presenteren.

Om het geheel van Ankes resultaten in een volwaardige beschrijving van de cultuur van stedelijke jongeren in de late middeleeuwen in te passen, heb ik een analyse van de literatuur van de late middeleeuwen toegevoegd (deel 1), aangevuld met een punctueel onderzoek naar loterijrijmpjes (deel 2, hoofdstuk 7) en een overzicht van hoe jongerencultuur in mijn eigen onderzoek naar sociale structuren in de middeleeuwse stad ingepast kan worden (deel 3).

Zoals elk historisch onderzoek was ook onze gezamenlijke onderneming niet mogelijk zonder de hulp van velen. Wij zijn bijzonder erkentelijk voor de fundamentele opmerkingen die de collega's mediëvistin van de Universiteit Antwerpen met groot inzicht en vooral met veel warmte ons voortdurend hebben voorgesteld. Jeroen Puttevils, Tim Soens en Sam Geens verdienen daarom ook veel meer dan een obligaat dankwoordje daarvoor. Hun constante aanwezigheid in het denkproces van dit project is van onschatbare waarde geweest. Verder bedanken we ook de leden van het Centrum voor Stadsgeschiedenis voor hun opmerkingen tijdens de seminars. Het lijkt misschien niet altijd zo op het moment zelf, maar alle kritische opmerkingen hebben hun weg grotendeels gevonden in het boek. Een speciaal woord van dank ook voor de onderzoekers betrokken bij het GOA-onderzoek naar stedelijke identiteiten in Mechelen, Guido Marnef, Frank Willaert, Hubert Meeus, Bram Caers, Pieter Verhoeven en Kim Overlaet. Ook de medioneerlandici van de UA, Remco Sleiderink, Patricia Stoop, Veerle Fraeters en opnieuw Frank Willaert, hebben hun steentje in de rivier van onze meanderende gedachten gelegd. Frank Willaert legde zelfs grote rotsblokken die het verhaal soms fundamenteel een bepaalde richting hebben uitgestuurd. Daarnaast zijn we Jelle Haemers, Guy Dupont en Jan Dumolyn dankbaar voor hun attente reacties op vragen die ik had tijdens het doornemen van het manuscript; daarmee hebben ze mij behoed voor allerlei onjuiste interpretaties.

Peter Stabel

Gent, november 2025

Inhoud

Proloog 11

Jongerencultuur in historisch perspectief 11

Wat is jongerencultuur? 11

Vanaf wanneer spreken we van een jongerencultuur? 13

Jong zijn in de middeleeuwen 17

Een stedelijke dimensie? 24

Tussen beeld en zelfbeeld 26

DEEL 1 31

Het beeld van de jongere 31

Hoofdstuk 1 33

Een adellijk jongerenmodel 33

De jongeren in de middeleeuwen 34

Ridderhelden op queeste 39

Het einde van een tijdperk? 48

Hoofdstuk 2 51

Burgerlijke deugd voor de stedelijke jeugd 51

De stad neemt het over 51

Van een Antwerpse klerk ... 55

Over een fantasiewereld ... 63

Tot een Europees humanist 72

Hoofdstuk 3 77

Gevangen tussen discipline en onbezonnenheid? 77

Botsende jongerenmodellen I: identiteit en crossdressing 78

Botsende jongerenmodellen II: devotie en seksualiteit in de Beatrijs 86

Stedelijke vaandeldragers 90

DEEL 2 97

Zelfbeeld van de jongeren 97

Hoofdstuk 4 99

Voor de rechtbank 99

De gratiebrieven als indicator van jongerencultuur 101

Jongeren en misdrijven in het laatmiddeleeuwse Mechelen en Brugge 107

Leeftijd, misdaad en pardon 108

Verzachtende omstandigheden 113

De nacht: tijd van de jongeren 117

Solidariteit 123

De liederlijke jongeren: een afwijkend rolmodel 124

‘Scinc her den wijn’: jongeren en drank 126

Hoofdstuk 5 137

Ambitie en geluk 137

Loterijprozen en zelfrepresentatie 137

Zelfrepresentatie in Brugge, 1555 140

Venster op geluk? 144

DEEL 3 151

Uiterlijke kenmerken van een laatmiddeleeuwse jongerencultuur 151

Hoofdstuk 6 153

- Jongeren in de stedelijke ruimte 153
- Out of place? Mobiliteit en jongeren* 153
- Jongeren in de vertrouwde omgeving* 159
 - Op school* 161
 - Op de werkvloer* 165
 - Plaatsen in de stad* 172
 - De tijd van de jongere* 176

Hoofdstuk 7 183

- Korte rokken, lange haren en mannen zonder baarden 183
 - Wonen in de stad* 184
 - Jongerenmode?* 190
 - De spelende jongere* 200
 - Lichaamscultuur* 205
 - Geweld en revolte* 211

Hoofdstuk 8 217

- Rituelen 217
 - Stedelijke corporaties van en voor jongeren?* 217
 - Van jongerenverenigingen tot rederijerskamers?* 222
 - Ketelmuziek en Vastenavond* 225

Epiloog 235

- De weg naar volwassenheid 235
 - Seksualiteit en huwelijk* 255
 - Een mannenwereld?* 239
- Jongerencultuur en de triomf van de burger* 243

- Gebruikte bronnen en literatuur 247
- Bibliografie 255

Proloog

Jongerencultuur in historisch perspectief

Wat is jongerencultuur?

In 1984 publiceerde de Amerikaanse historicus Robert Darnton een spraakmakend artikel over de “grote kattenmoord”. Het was een prachtig staaltje van wat academische historici wel eens historische antropologie noemen. Darnton verkende de gevoeligheden die jongeren in de achttiende eeuw bezighielden. Hij gebruikte hiervoor de memoires van Nicolas Contat, een drukker. Daarin verhaalt de auteur de belevenissen in zijn jeugd toen hij en een aantal andere jongens in het drukkersbedrijf het vak leerden. De jongens voelden zich geterroriseerd door hun werkgever en vooral door diens bazige vrouw. Uit frustratie wilden ze wraak nemen. Omdat sociale actie in dit geval niet mogelijk was, zonder dat ze hun werk zouden verliezen of, erger, zonder dat ze door de autoriteiten op de vingers zouden worden getikt, namen ze symbolisch wraak door de katten van hun werkgever, en vooral de lievelingskat van de bazin, te veroordelen en te doden.

Darnton beschreef daarbij haarfijn welke registers de jongeren bespeelden. Ze maakten van de schijnveroordeling een plechtig gebeuren waarbij de conventies die in die periode in de gewone rechtspleging aanvaard waren, een centrale plaats innamen en ze doorvlochten deze traditionele motieven met de humor en de samenzweringsgeest eigen aan hun jeugdige leeftijd. Hoewel Darnton de term jongerencultuur zelf niet gebruikt, was de enscenering een uitvloeisel van overtuigingen en gebruiken die bij achttiende-eeuwse jongeren leefden. Nu zouden we dit zonder meer jeugdig protest noemen, ondergedompeld in een meer algemene jongerencultuur. Nicolas en zijn vrienden waren zoals de provo's in het Amsterdam van de jaren 1960, de studenten van Parijs van mei 1968 (en als het regent in Parijs, druppelt het in Leuven) of de bezorgde

klimaatjongeren in de marsen van 2019. Het waren momenten dat bepaalde cultuuruitingen van specifieke groepen in de samenleving nadrukkelijk op de voorgrond traden. De late achttiende eeuw was ook zo'n periode, die werd gekenmerkt door dalende koopkracht, een steeds verder doordringen van de verburgerlijkte samenleving en nieuwe, door de Verlichting ingegeven overtuigingen die de vorstelijke en kerkelijke dominantie minder vanzelfsprekend maakten. Deze ontwikkeling zou uitmonden in de burgerlijke revoluties aan het eind van de achttiende eeuw en de weg openen voor de negentiende-eeuwse Europese expansie. Nicolas Contat en zijn vrienden beleefden hun protestacties in een veranderende wereld met kantelende overtuigingen. Een moment dat bijzonder geschikt is voor nieuwe opinies en voor de openlijke ontwikkeling en grotere invloed van een jongerencultuur.

Jongerencultuur mag dan al in bepaalde periodes op de voorgrond komen in de samenleving, het fenomeen is uiteraard niet gebonden aan zulke periodes. Elke periode kent wel zijn eigen expressievormen. En dat was zeker zo in de late middeleeuwen. Ook toen was er sprake van een kantelmoment. De feodale samenleving was een samenleving gedomineerd door een klasse van grondheren, zowel kerkelijk als seculier, die de overgrote meerderheid van de bevolking inschakelden om hun maatschappelijk overwicht in stand te houden. Vanaf de twaalfde en vooral vanaf de dertiende eeuw werd deze feodale orde echter steeds meer ter discussie gesteld door nieuwe krachten in de samenleving. Vorsten bouwden langzaam maar gestaag staten uit als de belangrijkste machtsfactor. En het overwegend rurale karakter van de feodale orde werd steeds meer vervangen door een dynamischer stedelijke mentaliteit. In de stad waren groepen actief, die eveneens een eigen culturele identiteit beoogden, naast de politieke ontvoogding en de economische expansie die ze uitbouwden. Deze fundamentele verschuivingen verlegden meer dan enkel maar accenten in de samenlevingsopbouw. Al deze spanningsvelden stonden op scherp in de late middeleeuwen. Ze veranderden de premissen waarop de samenleving stoelde. Het is dus een legitieme vraag om juist voor die periode te kijken of ook jongeren op zoek waren naar een nieuwe culturele identiteit, en hoe deze identiteit zich dan wel veruitlijkte.

Maar wat is jongerencultuur nu precies? Sociologen hebben zich al meermaals over het fenomeen gebogen. Jongerencultuur wordt gewoonlijk gedefinieerd als een verzameling van normen, waarden, gedragingen en symbolen

die specifiek zijn voor jongeren in een bepaalde samenleving. Deze cultuur ontstaat wanneer jongeren zich losmaken van hun ouders en hun eigen identiteit ontwikkelen. Jongerencultuur wordt vaak gezien als een subcultuur, die zich onderscheidt van en zich vaak zelfs verzet tegen de dominante cultuur van volwassenen. Ze is ook een cruciale fase in de dynamische identiteitsvorming van jongeren, waarin groepssolidariteit tot stand komt op basis van gedeelde ervaringen. Daarbij worden allerlei uiterlijkheden gecultiveerd en wordt ermee geëxperimenteerd. Een eigen taal, kledingstijl, muziekvoorkeuren, gebruik van bepaalde sociale media of drugsgebruik moeten de jongeren onderscheiden van de volwassenen. Deze uiterlijkheden kunnen soms dwingend zijn en bepalend voor de inclusie of exclusie van jongeren in de groep. Jongerencultuur is ook dynamisch, wat betekent dat ze voortdurend verandert en dat de jongerencultuur van een bepaalde generatie de cultuur wordt waartegen een nieuwe jongerencultuur zich afzet.

Uiteraard zijn veel elementen in deze definitie niet toepasbaar op vroegere periodes, waar hele andere ideeën gelden over wat waarden en normen of revolutie en conformisme echt inhouden. Wat wel gelijkloopt, en wat in het boek voortdurend zal worden getoetst, is het feit dat jongerencultuur per definitie een overgangscultuur is want leeftijdsgebonden. De leeftijdsgrenzen van de jongeren veranderden, maar het transitiekarakter niet. De transitie betekent meteen ook dat jongeren gewennen aan de normen en waarden van de heersende samenleving. Een eigen cultuur is dus nodig om jongeren te helpen om hun plaats in de maatschappij te vinden. Jongerencultuur is daarom veelal niet opstandig in de betekenis van maatschappelijk ontwrichtend, ze levert zelfs eerder een bijdrage aan de sociale cohesie. De subcultuur van jongeren, met eigen normen en conventies, gaat ook voortdurend in dialoog met de mainstreamculturen in die samenleving, en moet dat ook doen.

Vanaf wanneer spreken we van een jongerencultuur?

Hoe interessant sociologische en historische benaderingen van het recente verleden ook zijn, ze geven wel de indruk dat er voor de Tweede Wereldoorlog nauwelijks van een echte jongerencultuur sprake was. Met andere woorden, de ontwikkelingen van de jongerencultuur na de Tweede Wereldoorlog zijn uitzonderlijk omwille van hun unieke karakter. Echte jongerencultuur lijkt

daarom pas echt in de jaren 1950 op gang te komen op de tonen van de eerste zwarte *rythm and blues* en de *rock & roll*. De populaire Amerikaanse en Engelse muziek en haar rebelse karakter, van Little Richard, Bill Haley tot uiteraard Elvis Presley, inspireerde jongeren om een eigen levensstijl, een eigen smaak en mode te ontwikkelen. Sociologen spreken over de periode voor de jaren 1950 soms wel als was het een “protojongerencultuur” en in 2008 noemde Jon Savage in zijn boek *Teenage* de periode 1875-1945 zelfs een “prehistorie” van de jongerencultuur. Maar verder rekt men enkel het begrip chronologisch op. Een teleologische visie om de uniciteit van de jongerencultuur in de tweede helft van de twintigste eeuw te verklaren is en blijft dominant. Nochtans zochten ook in vroegere periodes jongeren elkaar voortdurend op en beleefden zij bepaalde collectieve gewoontes, rituelen en omgangsvormen. Maar door deze periode in de negentiende en twintigste eeuw een prehistorie te noemen, bevestigde Savage juist het wijdverbreide idee dat de jeugdcultuur van de jaren 1950 en 1960 een ware ommekeer betekende en een verzelfstandiging van de collectieve culturele expressievormen van een zich emanciperende jeugd van teenagers en vroege twintigers.

De mythes rond 1968 versterkten dat gevoel van uitzonderlijkheid nog meer. Toen wilden studenten in Parijs en elders zich ontvoogden van een in hun ogen beknellende culturele en politieke omgeving van de generaties die waren opgegroeid voor de Tweede Wereldoorlog. In de Verenigde Staten werd toen het protest tegen de Vietnamoorlog voornamelijk gedragen door jongeren. Voortaan zouden opeenvolgende golven van populaire muziek (van rock tot hiphop en dance), van kledij (van minirokken tot vintage chique), van uitgaan (van flowerpower tot raves), van drugsgebruik (van weed en LSD tot cocaïne en MDMA), van transportmiddelen (van Harley Davidsons tot de bakfiets) het kenmerk worden van een voortdurend veranderende jeugdcultuur en waren het de late tieners en de twintigers die daarbij de toon zetten. Zij zetten zich af tegen het gezapige cultuurleven van de volwassenen, die vaak ook nog eens in de cultuur van hun eigen jeugd bleven hangen.

Sociologen, psychologen en politicologen sprongen op deze uitzonderlijkheid. Studies over de steeds meer gediversifieerde jeugdcultuur in het Westen kregen steeds meer aandacht en zijn inmiddels nauwelijks nog bij te houden. Maar ook de positie van jongeren in niet-Westerse samenlevingen en in het zog van de postkoloniale benaderingen ook steeds meer van andere etnische groe-

pen in de westerse samenleving kwam steeds beter in beeld. En vooral ook genderbenaderingen wezen op de eigenheid van een vrouwelijke jeugdcultuur in de schaduw van een dominante mannencultuur. Recenter kwamen ook queer-groepen steeds meer op de voorgrond.

Vreemd genoeg vinden we van een dergelijke grote interesse voor het fenomeen van jeugdcultuur in de periodes voor 1800 nauwelijks iets terug in het historisch onderzoek. Zeker, jongeren in de middeleeuwse en vroegmoderne samenlevingen hebben inmiddels wel het voorwerp uitgemaakt van talrijke studies. Maar jongerencultuur zelf, als een aparte categorie, kreeg daarbij nauwelijks aandacht. Het is tekenend dat in het in 2023 gepubliceerde overzicht over jongeren en cultuur (*A Cultural History of Youth in the Middle Ages*) de notie van “jongerencultuur” haast nooit valt. Een keer wordt “youth cultures” gebruikt om erbij te zeggen dat deze “*elusive*” (ongrijpbaar) zijn, en een tweede keer is het een generieke term geworden voor alles wat met vrijetijdsbesteding te maken heeft. Het lijkt alsof men de idee van Philippe Ariès over het niet bestaan van een aparte categorie “jongere” gewoonweg heeft aanvaard. En hoewel de bekende Franse cultuurhistoricus van de vroegmoderne periode Robert Muchembled schreef dat een (haast uitsluitend mannelijke) jongerencultuur pas aarzelend in de late vijftiende en zestiende eeuw zou verschenen zijn en dat ze zich haast uitsluitend focuste op seksualiteit en geweld, is er in het deel in dezelfde *Cultural History*-reeks over de daaropvolgende periode 1450-1650 (in de reeks nogal verwarrend Renaissance genoemd) al evenmin veel sprake van jongerencultuur. De term verschijnt er nauwelijks meer frequent dan in het middeleeuwse deel, slechts zeven keer, en vaak dan nog met betrekking tot de zeventiende eeuw en ook daar wordt de term erg generiek gebruikt, alsof het geen aparte analytische categorie zou kunnen zijn.

Onder mediëvisten heerst al evenmin eenstemmigheid als onder vroegmodernisten. Paul Griffiths beargumenteerde hoe het aan de jeugd toegeschreven gedrag (bijvoorbeeld collectieve bras- en vechtpartijen) geen uitsluitend kenmerk was van jongeren. Hij sprak dat er eerder een verschil van intensiteit was dan van structureel leeftijdsgebonden verschil. Barbara Hanawalt en Ilana Krausman Ben-Amos bevestigden een dergelijke glijdende schaal, maar weigerden verder te gaan. Men kan hen dus al evenmin betrappen op een operationalisering van de notie van jongerencultuur. Zij stellen zoals Griffiths dat men niet kan spreken van het bestaan van een aparte jeugdcultuur aangezien de so-

ciabiliteit en het waardensysteem van jongeren en volwassenen geen fundamentele verschillen vertoonden. Nochtans hadden in een eerder stadium voornamelijk door de Franse *Annales* of door de Italiaanse *micro-storia* beïnvloede historici als Georges Duby en Nathalie Zemon Davis in reactie op Philippe Ariès aangegeven dat er in de middeleeuwen en vroegmoderne periode niet alleen sprake was van een duidelijk afgebakende adolescentiefase maar ook van een weliswaar door vage kenmerken begrensde jongerencultuur. Dat kwam uiteraard omdat vanaf de jaren 1960 jongerencultuur in het Westen een haast dominante cultuurstroming was geworden. Met Parijs 1968 in het achterhoofd, was men in de Franse traditie dan ook veel minder aarzelend om te spreken in termen van een specifiek collectief gedrag, zoals blijkt uit de bespreking van de premoderne periodes in het collectieve boekproject *Histoire des jeunes* onder leiding van Jean-Claude Schmitt en Giovanni Levi. Maar ook zij aarzelden om van een echte jongerencultuur te spreken en bleven in het paradigma van een door Duby op de wetenschappelijke kaart gezette, collectieve en sociaal functionele, maar aparte levensstijl.

Ook wie er de overzichten van bijvoorbeeld de middeleeuwse literatuurgeschiedenis in de Lage Landen op naslaat, blijft in het ongewisse. In de drie magistrale delen van de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur*, geschreven door twee giganten van de medioneerlandistiek, Frits van Oostrom en Herman Pleij, lijkt het alsof de laatste fase van de middeleeuwen, van de late veertiende tot de vroege zestiende eeuw, helemaal niets te maken heeft met de voorafgaande periodes. Waar Pleij het voortdurend over jongeren heeft die actief het literaire leven in de Lage Landen vormgeven en er ook de voornaamste consumenten van zijn, zijn zij bij Van Oostrom slechts met mondjesmaat aanwezig. Pleij suggereert, hoewel ook hij de notie van jongerencultuur niet echt hanteert, alvast dat er een heel actieve en bloeiende jeugdscene was in de steden van de Lage Landen. Hij ziet overal, te pas en soms ook wel te onpas, de hand van jongeren. Bij Van Oostrom echter moeten jongeren vooral door volwassenen voortdurend de les worden gelezen. Nochtans wordt er voor deze periode geen grote historische breuk gesuggereerd die deze fundamentele verschillen zou kunnen verklaren. Verstedelijking en de activiteiten van jongeren in de anoniemere stad lijken alvast weinig bruikbaar. Precies in de periode die Van Oostrom bestudeert, is het verstedelijkingsproces het hevigst en zijn de sociale, politieke en culturele transformaties fundamenteeler. De enig mogelijke verkla-

ring is de belangstellingssfeer en de verklaringsmodellen die door beide auteurs worden gebruikt. Grote historische of literatuurhistorische overzichten bieden op het eerste oog dus weinig houvast om op systematische wijze jongerencultuur in beeld te brengen.

Nochtans zijn er zeker wel aanwijzingen dat jongerencultuur als idee al volop in de middeleeuwen ingang had gevonden. Toen koning Richard II van Engeland werd afgezet, voerde de aartsbisschop van Canterbury aan dat het juist de eigenschappen van jongeren waren, van wispelturigheid en ondoordachtetheit tot exuberante verkwisting en losbandige seksualiteit, die de koning ongeschikt maakten voor zijn ambt. Er was met andere woorden iets specifiek aan alle jongeren, niet alleen aan het doelwit van zijn betoog, de af te zetten koning, wat maakte dat jongeren anders handelden en dachten dan volwassenen. De omschrijving teerde dus niet alleen op ideeën hoe edelen of vorsten zich hoorden te gedragen. Het ging om een veel breder maatschappelijk verschijnsel.

Veruit de bekendste studie over middeleeuwse jeugdcultuur, hoewel de auteur niet expliciet gebruikmaakt van deze term, is Georges Duby's *Les jeunes au moyen âge*. De grote Franse historicus beschreef in deze studie en ook in enkele andere boeken van zijn inmiddels klassiek geworden oeuvre, hoe de jongere zonen van de Europese aristocratie zichzelf een eigen levenswijze aanmaten als rondtrekkende ridders wier identiteit werd bepaald door moed en militaire vaardigheid. Zoals we verder nog zullen zien, verklaarde Duby deze specifieke levensstijl heel functioneel. De jonge aristocraten werden immers doelbewust in de wachtkamer gezet, terwijl de oudste zoon belast werd met de erfopvolging; of broers kozen voor een carrière in de clerus. Ze leefden als het ware in een seculier vagevuur waaruit ze enkel konden worden bevrijd door in de gunst te komen van een hogere aristocraat of door een huwelijk met een rijke adellijke dame, waarna ze zelf een eigen adellijk huishouden konden inrichten. Maar onomstotelijk leken zij een eigen levenswijze en ideeënwereld te ontwikkelen, en net als onze naoorlogse jongerencultuur had die een immense impact op het algemene cultuurlandschap van de tijd.

Jong zijn in de middeleeuwen

Maar wat betekende dat dan, jong zijn in de middeleeuwen? Het historisch onderzoek naar de plaats van jongeren in de samenleving is sterk beïnvloed door

de vragen die de Franse Annales-historicus Philippe Ariès zich stelde in 1960, toen hij zijn iconische studie *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* publiceerde. En dit geldt ook voor het onderzoek naar de middeleeuwse attitudes ten opzichte van kinderen. Heel wat onderzoek richtte zich daarbij ten onrechte op de emoties van liefde en affectie die in het kerngezin tussen kinderen en ouders bestonden, die tot de achttiende en negentiende eeuw minder uitgesproken waren omdat kinderen al snel kleine volwassenen zouden zijn. Dat is immers niet wat Ariès stelde. Wat hij wel vooropstelde was dat in de middeleeuwen en in de vroege nieuwe tijd het onderscheid tussen jongeren en volwassenen kleiner werd zodra de jongeren loskwamen van hun moeders schoot (ongeveer vanaf de leeftijd van zeven jaar). Al op deze leeftijd traden kinderen toe tot de wereld van de volwassenen. Er was met andere woorden een korte kindertijd, gevolgd door een periode waarin kinderen weliswaar nog niet volwassen waren, maar wel werden bedacht met allerlei kwaliteiten van volwassenen, in het verwachtingspatroon dat volwassenen toen hadden ten aanzien van jonge mensen. Kinderen en jongeren vormden dus geen eigen aparte categorie, maar maakten onderdeel uit van het proces van opgroeien, volwassen zijn en ouder worden, de drie fasen van de volwassenheid die menig opvoedingstraktaat in deze periode in overweging nam.

Middeleeuwse bronnen lijken deze stelling alvast te onderbouwen. In de vroege middeleeuwen zijn er erg weinig aanduidingen dat jongeren een aparte categorie vormden. Bij de zesde-eeuwse bisschop en auteur Gregorius van Tours, een getrouw chroniqueur van wat er in zijn onmiddellijke omgeving gebeurde, met een meer dan gemiddelde belangstelling voor familierelaties en allerhande netwerken, lijkt volwassenheid met het intreden van de puberteit een aanvang te nemen. Op zijn best zijn onervarenheid en voortvarendheid kenmerken van de opgroeiende volwassene. Maar op beide hebben jongeren zeker geen monopolie.

Vanaf de elfde en twaalfde eeuw lijkt er echter wel beweging te komen in het beeld dat auteurs oproepen van jongeren. Georges Duby's jongeren, in feite de jongere zonen van de grond bezittende feodale elite, waarover al eerder sprake was, komen in beeld als bendes van uit hun familieverband losgeslagen geweldenaars, op zoek naar eer en inkomen op de Europese en kruisvaartslagvelden en vooral op tornooivelden waar ze op jacht gaan naar een beschermheer of naar een lotgenoot voor wie ze losgeld kunnen vragen. Het is een model dat ideeën

over *survival of the fittest* oproept, maar waar erecodes en ridderschap ook duidelijk grenzen opleggen. Het geweld is geritualiseerd en de doelstelling, met name de zoektocht naar een rijke vrouw of de beschermende hand van een invloedrijk edelman of vorst, is alom bekend. Het jong-zijn houdt op wanneer de doelstellingen zijn bereikt en een huwelijk de jongere verlost van zijn precaire positie of wanneer de oudere broer en gedoodverfde opvolger in de feodale hiërarchie eerder komt te overlijden en de jongere diens plaats moet innemen.

Het is overigens deze adellijke jongerencultuur – Duby zelf sprak van “*attitudes mentales*” –, die zich veelvuldig manifesteert in de talloze ridderverhalen van de dertiende eeuw. Zelfs in de verstedelijkte Nederlanden vergaapten burgers zich aan de avonturen van dappere ridders die op hun zoektocht naar avontuur de grenzen aftastten van wat kon. Het waren uiteraard de *bachelers* van Duby die model stonden voor de mythische trouwe ridders in het gevolg van koning Arthur, die werden bezongen door Chrétien de Troyes en andere dichters.

Meerderjarigheid bleef echter contextafhankelijk. Strafrechtelijke meerderjarigheid werd in de Nederlanden bepaald door het lokale gewoonterecht en kon van plaats tot plaats verschillen. In de praktijk lag deze voor jongens meestal op 15 jaar, wat betekende dat kinderen tot deze leeftijd veelal niet vervolgd konden worden op dezelfde manier als volwassenen (er waren uiteraard wel uitzonderingsclausules; die zijn er ook vandaag) of niet als getuige konden optreden in een rechtszaak. Zelfs in het geval van sodomie – homoseksuele daden werden doorgaans met de dood bestraft – was er een zeker begrip voor jongeren, maar niet altijd. In de criminele rechtspraak daarentegen konden kinderen soms al vanaf zeven jaar verantwoordelijk gesteld worden voor hun eigen daden. Jongere kinderen konden niet worden beticht, aangezien er tot die leeftijd, in de woorden van Joos de Damhouder, ‘*geen malicie*’ in hen kon schuilen. Burgerlijke meerderjarigheid lag in de Nederlanden dan weer meestal ergens rond de 21 en 25 jaar, maar kon ook vroeger aanbreken wanneer men in het huwelijk trad. De burgerlijke meerderjarigheid viel niet noodzakelijk samen met het moment waarop kinderen het ouderlijke huis verlieten. Vanaf de vroege tienerjaren werden kinderen als groot genoeg beschouwd om als dienaar in een huishouden te helpen of om bij een ambachtsman in de leer te gaan.

Nochtans betekende dat niet dat jongeren ook als een echte leeftijdsgroep, als adolescenten of jongvolwassenen, werden bekeken. In het laatmiddeleeuwse Italië lijkt de term voor jongeren, *giovani*, in narratieve of juridische teksten

zelfs helemaal niet naar leeftijd te verwijzen. Het betekende vooral een (lagere) status ten opzichte van mensen die wel een zekere positie in de samenleving, de firma of de familie bekleedden. Het lijkt bovendien meer een benaming te zijn voor specifiek afkeurenswaardig gedrag, die verbonden werd met deze ondergeschikte sociale positie. Jong is dus in eerste instantie een negatieve omschrijving die onvermijdelijk gepaard gaat met de afwezigheid van sociale verantwoordelijkheid.

Aan elke ouderdomsfase, ongeacht in hoeveel fasen de levensloop werd ingedeeld, koppelde men een bepaald verwachtingspatroon. Naarmate we opgroeien, veranderen we, iedereen uiteraard op een eigen, specifieke manier. Toch zijn er aan de verschillende levensstadia bepaalde normen en verwachtingspatronen verbonden waar iedereen zich in meer of mindere mate naar schikt. In het middeleeuwse en vroegmoderne Europa circuleerden er tal van traktaten waarin de levenscyclus op verschillende manieren werd ingedeeld. Sommige vermeldde een driedelige indeling in de kindertijd, de volwassenheid en de oude leeftijd; in andere ging men gedetailleerder te werk en bakende men zelfs twaalf verschillende levensstadia af. Ook een tiendelige onderverdeling werd gehanteerd zoals in het veertiende-eeuwse Engelse manuscript waarbij elke levensfase was afgebeeld op een spaak van een wiel. Elke levensfase was voorzien van een passend opschrift.

Links onderaan is een kind te zien, zittend op de schoot van zijn moeder. Op het vuur staat een pot te warmen. Het opschrift bij dit tafereel luidt: 'Ik ben zachtmoedig en bescheiden; ik leef alleen op melk'. In de daaropvolgende twee medaillons waarin de jongen en de adolescent te zien zijn, bevinden de inscripties zich op de juiste plaats maar zijn de afbeeldingen verwisseld. Bij de jongen met de weegschaal in zijn handen hoort het opschrift: 'Ik zal nooit een fout maken. Ik meet mijn leeftijd'. De afbeelding van de adolescent die zich spiegelt, is omgeven door de inscriptie 'Niet het beeld in de spiegel maar het echte leven is vreugdevol'. Bovenaan troont de volwassen man: 'Ik ben koning, ik regeer de wereld, de hele wereld is van mij'. Deze representatie weerspiegelt duidelijk hoe men in de late middeleeuwen de volwassenheid als het summum van de levenscyclus beschouwde. Alle levende wezens zouden in deze levensfase hun hoogtepunt moeten hebben bereikt. De daaropvolgende medaillons representeren de lichamelijke achteruitgang – zoals het zich moeten behelpen met een wandelstok – en ten slotte de dood.